

„Krisztus teste üdvözíts engem...”

BARTÓK TIBOR

A bűn-, pokol- és megváltástapasztalat krisztológiai alapjai a szent ignáci Lelkigyakorlatok első hetében

I. Ignáci Lelkigyakorlatok — „teológiai forrás”?

A szerző 1972-ben született. Filozófiai és teológiai tanulmányokat folytatott Budapesten és Rómában. 2001 szeptemberétől a magyar jezsuita rendtartomány novíciusa.

A Lelkigyakorlatok teológiájának vizsgálata

A Szent Ignációl származó „Krisztus lelke szentelj meg engem” kezdetű imát sokan áldozás utáni hálaadásként ismerik. Azt talán már kevesebben tudják, hogy Szent Ignác Lelkigyakorlatos könyvében többször előfordul, mint a Jézussal folytatott imabeszélgetések lezárása. Aki valaha is elvégezte Loyolai Szent Ignác Lelkigyakorlatainak legalább első hetét, az minden bizonnyal megtapasztalt valamit egzisztenciálisan is abból, amit a teológia a bűn és a megváltás fogalmával fejez ki, s amelynek alapja Isten irántunk megnyilvánuló ingyenes, feltétel nélküli szeretete. Ez a szeretet a Jézussal való találkozásban válik foghatóvá a lelkigyakorlatozó számára. Az említett ima mintegy foglalata annak, amit a lelkigyakorlatozó a Jézussal való találkozásban kér és megtapasztal.

A négy hét időtartamra felépített Lelkigyakorlatok dinamikájában, és ez már az első hétben felfedezhető, van valami, amely teológiai szempontból is elmélyíthető, s amit maga Szent Ignác — mivel sem teológus nem volt, sem a kor teológiai nyelvzete nem tette ezt számára lehetővé — nem tudott a teológia nyelvén megfogalmazni. A Lelkigyakorlatok — mint metodológia — szempontjából ez nem is volt szükséges. Évszázadoknak kellett eltelnie, hogy a Lelkigyakorlatok teológiáját kutatni kezdjék. E téren sokat köszönhetünk Gaston Fessard-nak, aki a kegyelem és a szabadság dialektikus viszonyát vizsgálta a Lelkigyakorlatokban, míg Erich Przywara, Hugo Rahner, Karl Rahner a Lelkigyakorlatok mélyén rejlő krisztológiai vonatkozási pontokat világították meg. Hans Urs von Balthasar, noha nem írt átfogó, tematikus művet Szent Ignác Lelkigyakorlatainak teológiai alapjairól, írásaiban mégis szakori hivatkozási pont a Lelkigyakorlatok egy-egy szakasza.

A Lelkigyakorlatok felépítése

Tény, hogy a Lelkigyakorlatos könyv puszta szövege — különösen az első hét elmélkedéseinek menetét leíró szöveg — nem tűnik *locus theologicus*-nak. Amit azonban Szent Ignác megtérése után Loyolában, majd a Monserrat közelében fekvő Manresában magtapasztalt és Lelkigyakorlatos könyvében később összefoglalt, egy olyan lelki tapasztalat, amelynek mély teológiai alapjai vannak. Ignácban — Hans Urs von Balthasar szavai szerint —

¹H. U. von Balthasar: *Mein Werk. Einsiedeln, 1990, 18.*

²A Lelkigyakorlatos könyv idézetait a Loyolai Szent Ignác: *Lelkigyakorlatok* (Budapest, 1994) kiadásból vettem. (Továbbiakban: Lgy.)

³Lgy 23.: „Az ember arra van teremtve, hogy Istent, a mi Urunkat dicsérje, tisztelje és szolgáljon neki, és ezáltal lelkét üdvözítse. Minden egyéb a föld színén az emberért van teremtve, és azért, hogy segítse őt a cél elérésében, amire teremtve van. Eből következik, hogy az embernek ezeket annyira kell felhasználnia, amennyire célja elérésében segítik, és annyira kell megválnia tőlük, amennyire akadályozzák abban. Szükséges ezért, hogy közömböseké tegyük magunkat minden teremtménnyel szemben, ami szabad akaratunk döntésére van bízva, és nincs neki megtiltva...” (Részlet a *Vezérelvből*).

⁴Vö. H. Rahner: *Ignatius von Loyola als Mensch und Theologe*, Freiburg, 1964, 255kk.

⁵Lgy. 95.: „...Krisztus Urunkat, az örökkévaló királyt látjuk és előtte az egész világegyetemet, amint azt és benne mindenkit külön-külön hív: Akaratom az, hogy meg-

„kikerülhetetlenné vált az ember Istennel való találkozása, aki az Ige és akié az Ige, aki megszólít, választ és hív”.¹ Hogyan képes azonban valaki felismerni ezt a hívást, s egyáltalán, Isten akaratát? Ehhez a felismeréshez szeretne Ignác utat mutatni. A Lelkigyakorlatok egészének célja, hogy a gyakorlatozó „eltávolítson magától minden rendetlen hajlamot, és miután azokat eltávolította, keresse és megtalálja az isteni akaratot, hogy életét aszerint rendezze...”² E célkitűzés első szakaszához tartozik a bűnöktől és a mögöttük meglapuló rendetlen ragaszkodásoktól való szabadulás. A címben szereplő bűn-, pokol- és megváltás-tapasztalat is ennek a szakasznak a része, amely a Lelkigyakorlatok első hetét teszi ki. A második szakasz Isten akaratának keresése és megtalálása, ami a legsajátosabb értelemben úgy valósul meg, hogy a gyakorlatozó az Evangélium alakjait mint prototípusokat szemlélve felismeri bennük saját hivatását és útját. Mindezt abban fejezi ki konkrétan, hogy felismert hivatásának megfelelő életformát illetve -állapotot választ, ami Ignác értelmezésében a házasság vagy az evangéliumi tanácsok követése. A választás a második hét anyaga. A hátralévő két hét már a Krisztus melletti egyre szorosabb elköteleződés jegyében zajlik, hiszen minden életállapotban — Ignác felfogása szerint — Isten dicsőségét és szolgálatát kell az embernek keresnie, ez pedig nem lehetséges Krisztus követése nélkül. A harmadik hét így Krisztus követése a szenvedésben: ide tartoznak az Úr szenvedéséről és haláláról szóló szemlélődések. A negyedik hét pedig Krisztus követése a dicsőségben, a Feltámadott megjelenéseiről végzett szemlélődések alapján.

Szükséges, hogy a Lelkigyakorlatok egészének tükrében lássuk, miért lehet krisztocentrikusnak nevezni Szent Ignác lelki-gyakorlatos módszerét. Az első hétnek, de egyben a Lelkigyakorlatok egészének alapjául szolgál a 23. pontban megfogalmazott *Vezérelv és Alapigazság*,³ ami élénk rajzolja a teremtett dolgokkal szemben indifferens, azokat egyedül Isten dicsőségéért és szolgálatáért választó vagy elhagyó ember alakját. Ez az indifferencia, mint lelki attitűd, H. Rahner szerint Krisztus magatartása,⁴ aki egyedül az Atya dicsőségét keresi. Krisztus kifejezetten is középpontja a második hetet bevezető *Jézus Krisztus királyságáról és felhívásáról* (Lgy. 91–99.),⁵ és az ugyancsak ehhez a héthez tartozó *Két zászlóról* szóló elmélkedésnek (Lgy. 136–148.).⁶ Ez utóbbi megfogalmazásában Szent Ágoston *civitas Dei — civitas diaboli* víziója ismerhető fel, tartalmában azonban Szent Ignác — saját bevallása szerint — legnagyobb kegyelme, amelyet Manresa folyója, a Cardoner partján kapott Istentől. Ennek a benső intuíciónak a lényege, hogy Krisztus és a Sátán harca ma is jelen van a világban, s az egyes ember szívében. Minél közelebb kerül valaki Krisztushoz, annál készségesebbé válik arra, hogy munkatársává legyen Isten országának építésében. Végül a lelki-gyakorlatot mintegy lezárja *A szeretet elnyeréséről* szóló szemlélődés

hódítsam az egész világot és az összes ellenséget, és így lépjek be Atyám dicsőségébe. Azért annak, aki velem akar jönni, velem kell fáradoznia, hogy amiként követett engem a szenvedésben, kövessen a dicsőségben is.”

(Lgy. 234–237.),⁷ amelyben Ignác kitágítja a gyakorlatozó perspektíváját az egész teremtett világra, felismertetve vele Isten szeretetének jeleit a teremtményekben, s mintegy meghívja önmaga teljes átadására válaszképp Isten szeretetére. A teremtményekben felismerni Krisztust, aki által és akiért teremtett minden (vö. Kol 1,16), csak akkor lehetséges, ha már megismertük Őt, mint emberré lett Istent.

A bevezető után lássuk, hogyan is van jelen Jézus Krisztus személye az első hét gyakorlataiban, s hogyan magyarázható krisztológiailag az a lelki tapasztalat, amely az első hét sajátossága.

II. *Mysterium Iniquitatis* — *Mysterium Pietatis*

⁶Lgy. 137.: „A történet, hogyan hív Krisztus és hogyan akar mindenkit zászlaja alá gyűjteni, és Lucifer, ellenkezőleg, a maga zászlaja alá.”

⁷Lgy. 235.: „Szemléljem, hogyan lakik Isten a teremtményekben...”

236.: „Fontoljam meg, miképpen munkálkodik és dolgozik éretem az Isten a föld színén lévő összes teremtményekben...”

234.: „...fontoljam meg, mit kell nekem a magam részéről nagyon is méltán és igazságosan felajánlanom és odaadnom az isteni Felségnek, ti, mindenemet és azzal együtt magamat...”

⁸Vö. S. Kiechle: *Kreuzesnachfolge*. Würzburg, 1996, 57.

Az angyalok bűne

Az első héhez öt gyakorlat tartozik. Az öt gyakorlat mindegyike elmélkedés, amely nem pusztá értelmi megfontolást jelent, hanem az emlékezet, az értelem és az akarat összehangolt munkáját az elmélkedés tárgya fölött, ami végül az érzelmeket is megmozgatja (Lgy. 50.). Másképp nem lehetne kegyelemként — minden gyakorlatnak van valamilyen sajátos kegyelme, amit a gyakorlatozó kér — sem megszegyenülést, sem megalázkodást, sem felfokozott, heves fájdalmakat és könnyeket kérni (Lgy. 50., 56.). Az első elmélkedés tárgyának három pontja az úgynevezett három bűn: az angyalok bűne, az első emberpár bűne, valamint „bárki olyannak egyéni bűne, aki egyetlen halálos bűne miatt jutott a pokolba...” (Lgy. 52.). Ignác nyelvezete túl keménynek tűnik a fülünknek, egyelőre fogadjuk el úgy, amint van. Minden elmélkedésnek része, hogy az elmélkedő egy-egy, az elmélkedés tárgyának megfelelő „helyre”, illetve állapotba képzeletben magát. Az első elmélkedés színhelye, hogy „képzeletben látom és szemlélem lelkemet, ebben a romlandó testben bebörtönözve, és ezt az egész összetett lényt a siralomvölgyben, mintegy vadállatok közé számúzve...” (Lgy. 47.). P. Stefan Kiechle, napjainkban a Lelkigyakorlatok teológiájának egyik kutatója, más jezsuita szerzőkkel együtt egy a bibliai, keresztény emberképnek elmentmondó, platonikus eredetű emberfelfogást ró fel itt Szent Ignácnak.⁸ A platonistának tűnő megfogalmazás mögött — véleményem szerint — Ignác szándéka egészen más, mint hogy egy testellenes küzdelemre buzdítsa a gyakorlatozót. Azt akarja megmutatni, hogy bele vagyunk ágyazva benső rendezetlenségeinknek egy olyan szövvényébe, amely része egy minket messze meghaladó — mondhatni kozmikus rendezetlenségnek. Ennek a kezdetét fogalmazza meg a teológia az ‘angyalok bűne’ kifejezéssel.

Miben állt az angyalok bűne? Ignác Szent Ágoston és Szent Tamás tanítására támaszkodik, amikor azt mondja, hogy az angyalok „jóllehet kegyelembe voltak teremtve, (...) nem akarták szabadságukat arra használni, hogy Teremtőjük és Uruk iránt tisztelettel és engedelmisséggel legyenek, hanem kevélységbe estek...” (Lgy. 50.). Az angyalok kevélysége H. Rahner szerint nem

más, mint a bűnökért keresztrefeszített Istenember szabad elutasítása, akit az angyaloknak előre megmutatott Isten.⁹ Mindezt persze csak akkor érthetjük meg, ha eleve elfogadjuk: Isten a bűn lehetőségét, mint a teremtményi szabadság csődjének lehetőségét előre látta, s mivel Fiában teremtett mindent, az ő megtestesülésében és keresztthalálában rejtette el a megváltás lehetőségét is: „úgy tetszett az Atyának, hogy benne lakjon az egész teljesség, és hogy általa engeszteljen ki magával mindent, ami a földön és a mennyben van, azáltal, hogy békességet szerzett keresztjének révvel” (vö. Kol 1,19–20). Hugo Rahner szerint Ignácot befolyásolhatta mind a Szent Tamás-i nézet (a megtestesülés oka a bűnbeesés, célja a bűnöktől való megváltás), mind Duns Scotus követőinek álláspontja (a megtestesülés — a bűnbeeséstől függetlenül — az ember megdicsőülésére irányul). Az angyalok bűne scotusi értelemben így a megtestesült, emberré lett Fiúra mondott „nem”, s bűnük éppen azért megválthatatlan, mert pusztán szellemi mi voltuknál fogva döntésük egyszeri és végleges: arra mondtak nemet, aki fel akarja venni magába az anyagot, jánosi értelemben a „húst”, a változás, a változathatóság princípiumát, végső soron a megtérés lehetőségét. *Caro est cardo salutis* — mondja Tertullianus, s ennek tagadásában állhat az angyalok bűne.

Az első emberpár bűne

Lehet-e azonban a megtestesüléssel szembenálló magatartásban keresni Ádám és Éva bűnét, ami az elmélkedés második pontja? Ignác valószínűnek tarthatta ezt, hiszen az általa szerkesztett katekizmusban a következőképpen fogalmaz: „Miután Urunk Istenünk megalkotta az eget, a földet és minden dolgot és az első ember a paradicsomban volt, kinyilatkoztatta neki, hogyan határozta el az Isten Fia, hogy emberré lesz. És miután Ádám és Éva vétkeztek, felismerték: Isten elhatározta, hogy emberré lesz, hogy bűneiket feloldja... aztán gyermekeiknek is továbbadták ezt a tudást, hogy Isten Fia, a mi Urunk és Teremtőnk emberré lesz.”¹⁰ A Szent Tamásra visszamenő — Ignác nehézkes stílusában megfogalmazott — nézet, melynek különlegessége, hogy már a bűnbeesést megelőzően feltételezi valamiféle kinyilatkoztatását Isten Fia testben való eljövételének, az elmélkedés 2. pontjának krisztológiai hátterére rávilágíthat, ha elfogadjuk: az ősszülők bűnében van valami, ami a megtestesülés isteni terve ellen irányul. Az angyalok bűne így lép be az emberi történelembe, és aktualizálódik — lefelé — Ádám és Éva bűnében.

Az egyén bűne

Már az eddigiekből is világos, hogy Ignác nem valamiféle moralizáló módon akarja eljuttatni a lelkigyakorlatozót a bűn rosszóságának benső ismeretére. Ebben az értelemben az elmélkedés 3. pontjában nem annyira a vétkező emberről („bárki olyan..., aki egyetlen halálos bűn miatt jutott a pokolba” Lgy. 52), mint a bűnben rejlő gonoszság titkáról van szó, amely a „végtelen Jóság ellen” (uo.) irányul. Ezek után jelenik meg váratlan hirtelenséggel, minden előzetes bevezető nélkül a Megfe-

¹⁰*Monumenta Ignatiana*
I, 12, 668. Idézi
H. Rahner: i. m. 268.

szített alakja, akitől a lelkigyakorlatozó bensőséges imabeszélgetésben kérdezheti meg, hogy „mi bírhatta rá, hogy Teremtő léte-re emberré legyen, hogy az örök életből az ideig való halálba lépjen, hogy így meghaljon bűneimért” (Lgy. 53). Az elmélkedésnek ide, a keresztre szegezett Krisztussal való személyes találkozásba kell torkollnia: benne fedezi fel a lelkigyakorlatozó a bűn következményeit és döbben rá arra, hogy Jézus halálának ő az oka és a kedvezményezettje egyaránt. Ez a tapasztalat a következő elmélkedésben majd, ahol a gyakorlatozó saját bűneit veszi sorra, még inkább el kell, hogy mélyüljön.

„Pro peccata mea”

A bűn „helyette” vállalt következményeit látva találkozik tehát a gyakorlatozó először Jézussal, s e találkozásból indul el a dialógus, amely Stefan Kichle szerint a Teremtő-teremtény közti kapcsolat — amit a bűn eddig megrontott — helyreállítása.¹¹ Mi tehát a bűn az első elmélkedés alapján? Véleményem szerint Ignác mintegy *Mysterium Iniquitatis*-ként, a Gonoszság Titkaként (vö. 2Tessz 2,6) jeleníti meg, amelynek gyökere kikutathatatlan mélységekbe nyúlik vissza (angyalok bűne, Ádám és Éva bűne). A gonoszság gyökeréről — Ignác víziójában — mégis állítható valami: abból táplálkozik, hogy tagadja a *Mysterium Pietatis*-t, a Jóság Titkát, aki „testben kinyilvánította magát” (1Tim 3,16). Az 1Tim 3,16-ban szereplő *euszebeia* (*pietas*) kifejezést talán a „jóság” fogalmával lehet itt legjobban visszaadni. A bűn tehát a megtestesülésre mondott „nem”. A megtestesülés azonban (s következésképp a megváltás is) Ignác számára először végső kifejeletében, a megtestesült Fiú halálában lesz foghatóvá: „meghalt bűneimért” (Lgy. 53).

¹¹S. Kichle: i. m. 62.

¹²H. U. von Balthasar: *Spiritus Creator*. Einsiedeln, 1988, 86–87. Idézte in: *Texte zum ignatianischen Exerzitienbuch*. (Auswahl und Einleitung von J. Servais SJ.) Freiburg, 1993, 114–115.

Balthasar joggal jegyzi meg, hogy ez az ignáci *pro peccata mea* nagyon közel áll a lutheri *pro me*-hez. A különbség az, hogy Ignác a megmentettség-tudatnál is fontosabbnak tartja a Megfeszítettel való személyes kapcsolatot, míg Luther számára a Krisztus halálából nyert megváltás és üdvösség tudata a fontos, s nem annyira a vele való személyes kapcsolat.¹² Természetesen a lelkigyakorlatozónak nem kell teológiai következtetésekre jutnia. Fő, hogy a megköötözöttség egzisztenciális megtapasztalásán túljutva meglássa Jézus megfeszített alakjában a maga bűneinek következményét, és hálás, baráti szeretet ébredjen benne az Úr iránt, aki magára veszi a gonoszság egész szövevényét és annak következményét.

Az első hét második elmélkedése

Az első hét második elmélkedésében (Lgy. 55–61.) Ignác már feltételezi a lelkigyakorlatozóról, hogy a Krisztussal való találkozásban megtapasztalt szeretet fényében tudja végignézni egyéni bűneit, amelyek az előbbi elmélkedésből már ismert bűn-szövevény konkretizálódásaként jelennek meg. Ignácban itt van egy radikalitás, amely kéréletlennek, sőt kegyetlennek tűnhetne az előző elmélkedés hiányában: „Idézzem emlékezetembe életem minden bűnét, áttekintve egyik évet a másik után... vegyem szemügyre a helyet és a házat, ahol laktam... emlékezzek a másokkal folytatott beszélgetéseimre... a foglalkozásra, amelyet

A „bűn pszichológiája”

folytattam” (Lgy. 56.). H. Rahner a „bűn pszichológiájának” nevezi ezt az elmélkedést. Ignác ugyanis nem elégszik meg egyfajta „tessék-lássék” tisztogatással, hanem azt akarja, hogy mindaz, ami a gyakorlatozóban a bűnnel valamiféleképp összefügg, az most napvilágra kerüljön. Így a bűnös tettek, nem pusztán mint összefüggés nélküli faktumok állnak egymás mellett, hanem fény vetül összekapcsolódásukra, a mögöttük meghúzódó rendetlen ragaszkodásokra és hajlamokra. Szent Ignác azonban nem akarja, hogy az elmélkedés pusztán pszichológiai szinten maradjon. A lelkigyakorlatozóval mérlegetti a bűnök benső rútságát (Lgy. 57.); ráadásul úgy kell tekintenie magát, „mint valami fekélyt és gennyes daganatot, amelyből annyi bűn, annyi gonoszság és olyan undok méreg fakad” (Lgy. 58.).

¹³K. Rahner:

*Betrachtungen zum
ignatianischen
Exerzitienbuch.*

München, 1965, 55–60.

Természetesen a lelkigyakorlat kísérőjének tudnia kell megfelelően előadni ezt a gyakorlatot. Tény azonban, hogy Ignác itt nem kíméletes: a gyakorlatozót szembesíti mindazzal, amivé bűnei révén vált, vagy válhatott volna. K. Rahner szerint a gyakorlatozóknak itt a beteg test képében önmaga bűnös egzisztenciáját, személyes értékességének csorbulását kell felismernie, mindazt a kárt, amit a bűn a személyes teremtményi jóságából felemészített.¹³ Ha mindez heves fájdalmakat és könnyeket vált ki a gyakorlatozóban, ami egyébként az elmélkedés kegyelme (Lgy. 55.), fontos, hogy ez ne váljon marcangoló önváddá. Sőt, Ignác épp arra hív, hogy a gyakorlatozó csodálkozó felkiáltással járja végig az összes teremtményeket, angyalokat, szenteket, égitesteket, elemeket, s minden élőlényt, amelyek bűneiben is fenntartották és éltették őt (Lgy. 60.). Ez a teremtményeknek a bűnössel szembeni viselkedésében megnyilatkozó isteni jóság érthetetlen lenne, ha az elmélkedés nem ugyanazzal az imabeszélgetéssel fejeződne be, mint az első elmélkedésben. Az irgalom imabeszélgetésében (Lgy. 61.) Istennel, a mi Urunkkal társalogni Ignác számára nem más, mint visszatérni a keresztre szegezett Krisztushoz. A találkozás most még személyesebb, hiszen a lelkigyakorlatozó most már nem egy általános történetiségbe, hanem saját élete történetébe beágyazva látta a bűnt, aminek következményeit a Megfeszítettben szemlélheti (vö. 2Kor 5,21). Ide kapcsolódik még egy szempont. Ignác az első hetet diszkrét módon összeköti a kiengesztelődés szentségével (Lgy. 44.). Az, amit a tapasztalat mindig is igazolt — hogy tudniillik az Isten szeretetének fényében megismert bűnök sokkal mélyebben gyónhatók meg — Ignácnál egészen krisztológiai értelmet nyer: a Megfeszítettben ismerem fel és merem kimondani azt, amivel eddig nem mertem szembesülni, bűneimet.

Az irgalom imabeszélgetése

III. Máriával Jézushoz, Jézussal az Atyához

A harmadik (Lgy. 62–63.) és negyedik (Lgy. 64.) elmélkedés lényegében az előző kettő ismétlése, azzal a változtatással, hogy az ima-

**A harmadik és a
negyedik elmélkedés**

**Máriához irányuló
kérés**

¹⁴A *zarándok (Loyolai Szent Ignác visszaemlékezései)*. Budapest, 2001, 21.

¹⁵H. Rahner: i. m. 275.

**Jézussal folytatott
imabeszélgetés**

beszélgetés három lépcsőssé alakul. Az imabeszélgetés első fokán Máriához fordul a gyakorlatozó, hogy Fiától nyerje meg számára a kegyelmet, mely által bensőleg megismerheti bűneit és elborzadhat tőlük, de nemcsak a bűnöket, hanem a mögöttük rejtőző rendezetlenségeket is, és végül a világ szellemét, amely eddig áthatotta életét, s amitől most szabadulni szeretne (Lgy. 64.). A második fokon ugyanezt kéri a Fiútól, aki viszont az Atyától kéri számára ugyanezt a kegyelmet. Végül a harmadik fokon magához az Atyához fordul a lelkigyakorlatozó. Ha az előző elmélkedésben Ignác még ragaszkodott ahhoz, hogy a gyakorlatozó szinte kicsinyes pontossággal vegye számba élete bűneit, itt már sokkal inkább a bűnök mögött feszülő benső rendezetlenségekre helyezi a hangsúlyt, amely mögött ott a világ szelleme. Ignác minden direkt utalása nélkül felfedezhetjük itt a jánosí (Jn 12,31; 16,11.20; 17,16; 1Jn 2,15–16) és páli (2Kor 4,4; Ef 6,12) értelemben vett világ, mint Istennel és Küldöttjével szembeálló valóság képét.

Miért bővül ki azonban az imabeszélgetés? Először is mi a szerepe Máriának? Ignác megtérése után egy Miasszonyunk-kép nyomán keletkezett vizsgálatasztatának tulajdonította, hogy „lelkéből kivették mindazokat a [testiséggel kapcsolatos] képeket, amelyek oda voltak festve”.¹⁴ Egzisztenciális tapasztalata tehát, hogy Mária segít a bűnből és a bűn okozta sebekből való gyógyulásban. S mindezt azért teheti, mert ő a bűn nélküli emberiség kezdete, az előre megváltott, akiben nincs semmi rendezetlenség, ami megakadályozhatná abban, hogy „igen”-t mondjon Isten tervére. Ha a lelkigyakorlat célja, hogy a gyakorlatozó felismerje Isten akaratát és életét aszerint rendezze (Lgy. 1.), akkor a Máriához irányuló kérdés alapja ez: eljutni az ő „igen”-jének szintjére. Máriában az az indifferencia, amire Szent Ignác el akarja juttatni a gyakorlatozót, már pozitív oldalával van jelen: nem pusztán a benső rendezetlenségektől való mentesség, hanem diszponibilitás, nagylelkű odaadás Isten tervére. A gyakorlatozó azonban még messze érzi magát ettől, ezért kéri Mária közbenjárását, akiben „az isteni rend sohasem vált rendezetlenségé, éppen ezért ő a kígyótipró Asszony, egyben előképszerű foglalat és közbenjáró segítő a világ rendjének helyreállításában, amely Fia, Krisztus körül formálódik”.¹⁵

Máriától, jobban mondva vele együtt Jézushoz fordul a gyakorlatozó. Ez szinte már magától értetődik. A Fiúhoz fordulás az Ignác által szerkesztett „Krisztus lelke” kezdetű imával zárul. Itt jelenik meg először a címben szereplő kis ima, amelyben Ignác — nem a teológia, hanem a lelki tapasztalat nyelvén, az első hét egész krisztológiáját összefoglalja: a megtestesült, magát eucharisztikusan kiosztó, s a kereszten feláldozó Jézus az ember gyógyulásának, megszentelődésének, üdvösségének forrása. Mindaz, amit az örök Ige a megtestesülésben fölvelt — emberi lelke, teste, vére, az oldalából kifolyó víz stb. — mintegy eszközévé válik a megváltásnak. Amit az 1. Péter-levél többes számban megfogalmaz —

„a mi bűneinket maga elviselte testében a fán, (...) az ő sebe által gyógyultatok meg” (1Pét 2,24), az a lelkigyakorlatozó számára személyes tapasztalattá válhat — egyes számban.

**Az Atyával folytatott
imabeszélgetés**

Ignác most nem elégszik meg azzal, hogy a gyakorlatozó egy Jézussal folytatott imabeszélgetéssel lezárja az elmélkedést. El kell jutnia az Atyához, mint végső forráshoz. Miért? Mert a teremtésben kapott javak eltékozlása — a bűn mindig valamilyen jót deformál, emészt fel — a minden jó Forrásának okozott fájdalom. Hasonlóképp, a cselekedetek rendetlensége, aminek a megismerését a gyakorlatozó most az Atyától kéri, része annak a rendetlenségnek, amit a *diabolosz*, a teremtés rendjét felforgató Gonosz, ignáci szóhasználattal: az emberi nem ellensége okozott. A világ szellemének ismerete nélkül pedig — s ezt a gyakorlatozónak önmagában kell felismernie — nem lehet az új világ, az újjáteremtés szolgálatába állni. H. Rahner szerint az Atyával folytatott imabeszélgetést záró „Miatyánk”-nak itt speciális szerepe van: a „Legyen meg a Te akaratod!” a rendetlenség gyógyszere, a „Jöjjön el a Te országod!” a világ megismert szellemétől az Isten országa felé fordulás, a „Szabadíts meg a Gonosz!”-tól pedig a bensőleg megismert bűnöktől való szabadulás kérése.¹⁶

¹⁶Uo. 277.

Felvetődik talán a kérdés: ha az Atya és a Fiú jelen van az imabeszélgetésben, miért hiányzik a Szentlélek? Valamiféle pneumatológiai hiányosság tudható be Ignácnak, amellyel elhanyagolja a Szentlélek szerepét és devocionális megfontolásból Máriát állítja a helyére? Mária szerepét vizsgálva láthattuk, hogy nem valami Lélek-pótló szerepet szán neki Ignác. A Lélekre való konkrét utalás hiányában felfedezhető a régi pneumatológiai alapelv, hogy a Lélek inkább megtapasztalható, akiről nehéz beszélni, s fölöslegesen nem is kell. Mária mindenesetre azért is lehet az imabeszélgetés első partnere, mert benső rendetlenségektől való mentessége miatt, a történelemben először tudott a Lélek működésének teljesen szabad utat hagyni (vö. Lk 1,35–38).

IV. „Ha alászállnék az alvilágba, jelen vagy” (Zsolt 139,8)

Az első hét utolsó gyakorlata egy a pokolról szóló elmélkedés (Lgy. 64–71.), amely manapság a legtöbb gondot okozza. Első hallásra fölöslegesnek, sőt túlzásnak tűnhet, hogy a bűnök, sőt a rendetlen ragaszkodások benső ismerete után Szent Ignác — mintegy ráadásaként — az elkárhozottak gyötrelmének benső átérzését kéri — mint kegyelmet! — a lelkigyakorlatozóval. Nincs ez ellentmondásban a feltétel nélküli — az első hét végére már megtapasztalt — isteni szeretettel? Tapasztalt lelkigyakorlat-kísérők javasolják, hogy ha a gyakorlatozóban nem alakul ki egy szilárd, benső meggyőződés Isten hűségéről és szeretetéről, amely a legnagyobb bűnöst is képes átkarolni, akkor ez a gyakorlat többet árt, mint használ.¹⁷ A helytelen istenkép, s következésképp a bűnökkel és rendezet-

**Az első hét utolsó
gyakorlata**

¹⁷Nemes Ödön SJ: *Ima és Élet*. Budapest, 2002, 46–47.

len ragaszkodásokkal való szembesülés eredménytelensége sok mindent megmagyaráz abból, miért nehéz ezt az elmélkedést jól végezni, de mögötte ott áll a valós probléma, hogy ma nem érezzük igazán egzisztenciálisnak a bűnről és a pokolról szóló egyházi tanítást. A kárhozattal való fenyegetőzés, amely hosszú időn át jelen volt a lelkipásztori gyakorlatban, mára elvesztette élet, ugyanakkor nem igazán sikerült megtalálni azt a nyelvet, amely az egyház tanítását a bűnről és a pokol lehetőségéről Isten szeretetének a fényében mutatja be. Próbáljuk meg most az elmélkedés menetét követve földeríteni, milyen lelki tapasztalatra juthat a gyakorlatozó, s hogyan lehet ezt krisztológiailag megközelíteni.

Az érzékek bevonása

Az elmélkedés újdonsága, hogy az eddigi emlékező-értelmi-akarati tevékenység helyébe az úgynevezett „érzékek alkalmazása” lép: „Lássam képzeletben az óriási tüzet és a lelkeket mintegy tűztestbe öltözve. Halljam fülemmel a panaszkodásokat, jajveszékéseket, kiáltásokat és a káromlásokat Krisztus Urunk és minden szentje ellen. Szagoljam szagló érzékemmel a füstöt, bűzt és szennyet és a rothadó anyagokat. Ízleljek ízléssel keserű dolgokat, mint könnyeket, szomorúságot és ízleljem a lelki-furdalás férgét. Tapintásommal érzékeljem, hogy azok a lángok miként érik el és égetik a lelkeket” (Lgy. 66–69.). Az érzékek teljes körű felsorolásából egyvalami azonnal világos: Ignác ahhoz, hogy az egész embert belevonja a Lelkigyakorlatok menetébe, nemcsak az emlékezetet, az értelmet és az akaratot dolgoztatja meg, hanem az érzékeket is. Az első hét tematikáját illetőleg ez érthető is: a bűn valamiképpen mindig az egész embert rongálja, s ez különösen igaz lehet az érzékekre. K. Rahner szerint — és ezzel minden lelkigyakorlat-kísérő egyetért — nem az a cél, hogy az érzékek alkalmazása révén túlhajtott fantáziaképek szülessenek a gyakorlatozóban, amit az értelem úgyis eleve elutasít. Az elmélkedés anyagául szolgálhatnak mindenesetre a bűnökből visszamaradt sebek, amelyek képek, hangok, érzetek formájában nyomódtak bele a pszichébe, és tisztulásra, megváltásra várnak. „Az elkárhozottak gyötrelme” (Lgy. 65.) — ha ezt az elmélkedés szövege direkt nem is mondja — értelmezhető úgy, mint teljes magány- és elhagyatottság-érzés, amely végtelennek tűnik. Az érzékek alkalmazása révén keletkező belső undor kifejezője lehet ennek. A „büntetéstől való félelem” — mint a gyakorlat másik kegyelme (uo.) — kifejezés viszont nagyon sok félreértésre adhat okot. Miért akarja Ignác, hogy a gyakorlatozó — Isten megbocsátó szeretetének megtapasztalása után a már benne is megszületett viszontszereteten ilyen félelemnek hagyjon helyet? K. Rahnernek igaza van, amikor megállapítja, hogy a gyakorlat célja Isten iránti szeretetünk megalázkodása.¹⁸ Ignác óvatosságot fejez ki ebben: Isten iránti szeretetünket törekeny cserépedényben hordozzuk (vö. 2Kor 4,7), eddigi önmagunkat ismerve — végső soron erre is eljuttat az első hét — valóban féle-

A „büntetéstől való félelem”

¹⁸Vö. i. m. 96.

lemmel tölthet el, hogy újra „nem”-et mondhatunk Isten szeretetére, s ez a „nem” akár végleges is lehet. Ilyen értelemben az elmélkedés egyfajta elbizakodottságtól akar megóvni.

A bűn eszkatológiája

Hogyan van azonban jelen Krisztus ebben az elmélkedésben? Az elmélkedést lezáró Krisztussal folytatott imabeszélgetés kereke egyfajta ágostoni *massa damnata* kép: „emlékezetemben idézem a lelkeket, akik a pokolban vannak: egyesek azért, mert nem hittek eljövételében, mások, mert bár hittek, nem cselekedtek parancsai szerint. Oszsam három csoportba őket: az első csoport, akik az ő eljövetele előtt; a második: akik az ő életében; a harmadik: akik az ő földi élete után éltek” (Lgy. 71.). A kép látszólag egy lezárt szituációba helyez: a pokolban lévők számára minden remény el van veszve. Ignác a pokolról festett képével a bűn eszkatológiáját mutatja be: a bűn itt az, ami nem váltható meg, az embernek pedig megvan a szabadsága, hogy hozzátapadjon ehhez a megváltathatatlantitokhoz. Véleményem szerint azonban a pokolnak van egy másik, nem eszkatológiai, azaz még nem végleges értelme az elmélkedésben: a gyakorlatozó — mivel imabeszélgetésben van Krisztussal, s ez az imapárbeszéd a megmentettség alapja — nincs elveszve. Ilyen értelemben a lelkigyakorlatozó pokoltapasztalata egy Jézussal való még mélyebb találkozás „helye” lesz: „ha alászálnék az alvilágba, jelen vagy” (Zsolt 139,8). Krisztológiailag ez a Nagyszombat misztériumához kapcsolható: a gyakorlatozó azzal találkozhat, aki „alászállt a föld alsóbb tájaira” (Ef 4,9). A megváltás, ami a gyakorlatozó számára itt és most folyamatban van, ezzel az utolsó aspektusával érinti őt, mint szeretett bűnöst.

Nagyszombat titka

Balthasar, akinek teológiájában középponti helyet foglal el a Nagyszombat titka, Jézus „pokolra szállásának” misztériuma, a pokolról szóló elmélkedést kifejezetten Jézus jelenlétének fényében értelmezi. Ami azonban a gyakorlatozónak fény és vigasz, tudniillik Jézus jelenléte a bűnös számára, az Jézusnak magának Istentől való elhagyatottság és az alvilág sötétsége.¹⁹ Az első hét dialektikája itt a legmélyebb; abban áll, hogy „a hívőnek, mivel hisz (tudniillik hogy itt a világ és saját megváltása zajlik), és szeret (s éppen ezért a Fiútól nem távolodhat el), el kell ismernie az Atya kárhozatról szóló ítéletét a bűnös fölött (aki ő maga). (...) És ugyanakkor az igazi, élő hitben és szeretetben ott van a lehetlensége annak, hogy saját kárhozatomat Isten szájából hallva elfogadjam, mert a kárhozatot maga a Fiú, a Szeretet hordozza helyettem”.²⁰ A „szeretett bűnös”-lét krisztológiai alapja tehát ez: Jézus hordozza — helyettem — a bűn utolsó következményét, a poklot is. Balthasar egy élete alkonyán írt kis könyvében még egyszer visszatér az ignáci elmélkedés dialektikájára: „A »pokol« itt a nekem személyesen — nem hipotetikusan, hanem teljes joggal — kijáró dolog, amiben — anélkül, hogy másokra pillantgatnék — végső komolysággal ki kell tartanom. És nem kell, mint Schwab lovasának,²¹ aki átvágtatott a Bodeni-tó fölött, a megme-

¹⁹H. U. von Balthasar: *Das betrachtende Gebet* (4. Auflage), Einsiedeln, 1976, 264.

²⁰Uo. 265.

²¹Utalás Gustav Schwab (1855–1920) egy versére: A befagyott Bodeni-tavon átvágtató lovas, miután megtudja, hogy milyen veszélyeknek volt kitéve, szörnyethal.

²²H. U. von Balthasar:
*Kleiner Diskurs über die
Hölle*. Ostfildern,
1987, 27.

²³Uo. 49.

nekülemről való tudomásszerzés után holtan összerogynom, hanem élhetek, hálaival Az iránt, aki Istentől való elhagyatottsága jégén keresztül hordozott engem.”²² Az idézetben szereplő „másokra pillantgatás” az, amitől a gyakorlatozónak meg kell szabadulnia ahhoz, hogy remélni tudjon előbb mások, aztán a maga számára is. A kereszténynek joga, sőt kötelessége remélni — s ez egészen más, mint bizonyossággal állítani —, hogy a pokol üres, vagyis van „remény — amint Balthasar Edith Steint idézi — a megváltás egyetemességére”, jöllehet a kegyelemnek való ellenállás és így egy örök kárhozat lehetősége megmarad.²³ Ignácot is táplálhatta valamilyen hasonló remény, egyébként a második hétben, épp a megtestesülésről szóló szemlélődésben nem fogalmazna így: „Idézzem fel (...) hogyan nézte a három isteni Személy az egész földkerekséget, tele emberekkel, és látva, hogy azok *mind* a pokolba jutnak, hogyan határozza el a maga örökkévalóságában, hogy a második Személy az emberiség megváltására emberré legyen” (Lgy. 102.). Ha *mind* a pokol felé tart, akkor *mindegyik* számára van remény a megváltásra, egyébként Ignácot az ágostoni *massa damnata* totális víziójával kellene vádolnunk.

Konklúzió

Mi tehát az ignáci első hét krisztológiai konklúziója? Ignác szembe-síti az önközpontú embert a megtestesült Fiúval, a megtestesült legvégső „fázisában”: Jézus kereszthalálában és — implicite — pokolra szállásában. Krisztológiájában jelen van mind a tamási, mind a scotusi irányzat: Ignác a megváltást egzisztenciálisan megtapasztalni vágyó ember állapotából indul ki, aki a Megfeszített alakjában találkozik először a megtestesült Istennel; Jézus földi életének szépsége, s az abból fakadó kegyelmek csak ezután válhatnak igazán hatékonyvá a gyakorlatozó számára (2. hét). A bűn minden szörnyűségével együtt (*Mysterium Iniquitatis*) — a Jézussal való első találkozás „helye”. A bűn a testben megjelent isteni Jóságra (*Mysterium Pietatis*) mondott „nem”, végső soron a megtestesülés tagadása, amiben visszacseng az 1. János levél: „Minden lélek, amely vallja, hogy Jézus Krisztus testben eljött, Istentől van. És minden lélek, amely nem vallja Jézust, nem Istentől van” (1Jn 4,2k.). A megváltás lehetősége abban áll, hogy a megtestesült Jóság képes magába felvenni, elszenvedni ezt a tagadást, s éppen ez által semmisíti meg azt. A bűn kimondása, beismerése — Ignác szándéka szerint a kiengesztelődés szentségében — azért lehetséges, mert már nem a gyakorlatozó viseli a terhét: Jézuson pillantja meg következményeiben, Jézus szenvedésében és kereszthalálában (*sostitutio*). A legvégső következményben — a pokolban — való jézusi jelenlét pedig a megváltás egyetemessége reményének forrása lehet.